

Prvi dio

UVOD U KRIMINOLOGIJU

1. POJAM KRIMINOLOGIJE

Kriminologija kao nauka koja izučava kriminalitet kao posebnu (negativnu) društvenu pojavu, spada u relativno mlade naučne discipline jer datira tek od kraja 19. vijeka. Ona se počela razvijati onda kada su počele da se razvijaju neke druge nauke, kao što su statistika, sociologija, psihologija, proučavanje strukture ličnosti u okviru medicine itd. Zbog toga neki autori negiraju autonomnost kriminologije kao nauke. Tako npr. Donnedieu de Vabres smatra da kriminologija svoje zaključke izvodi iz drugih nauka, a Thorsten Sellin kaže da su kriminolozi kraljevi bez kraljevstva.

Smatra se (Boger) da je prvi riječ "kriminologija" (latinski crimen – zločin i grčki logos – nauka, učenje) upotrijebio francuski antropolog P. Topinard 1879. godine u svom radu "Antropologie" za označavanje nauke koja se bavi izučavanjem izvršenih krivičnih djela. Drugi smatraju da je tvorac toga pojma R. Garofalo, jer je on prvi objavio knjigu pod nazivom Kriminologija ("Criminologica") 1884. godine. Od tada pa sve do danas pojam kriminologije se u kriminološkoj literaturi različito određuje. Teško je među naučnim disciplinama naći takvu nauku u odnosu na koju postoji takva neodređenost i heterogenost u osnovnim pitanjima kao što je to u vezi sa određivanjem pojma i karaktera kriminologije i njenog predmeta. Uvid u literaturu pokazuje da se definisanjem pojma kriminologije bavio veliki broj autora različite naučne provenijencije i orijentacije i gotovo svaki od njih ima svoju posebnu koncepciju i stav o ovoj nauci. Nije pretjerivanje ako se

kaže da gotovo nema ni jedne naučne oblasti u kojoj vlada tolika različitost i mnogobrojnost shvatanja kao u kriminologiji.

Inače, ljudsko razmišljanje o kriminalitetu kao štetnoj i opasnoj društvenoj pojavi je veoma staro i nalazimo ga, kako u najstarijim filozofskim i literarnim djelima, tako i pravnoistorijskim izvorima kao što su Hamurabijev zakon (1800 g.pr.n.e.) Zakoni Manu (Indija, 1200 g.pr.n.e.), i Zakon dvanaest tablica. Zločin, odnosno prestupništvo su oduvijek nailazili na posebno interesovanje ljudi, što je posve jasno ako se ima u vidu da se radi o negativnoj društvenoj pojavi koja narušava osnovne vrijednosti na kojima počiva svaka ljudska zajednica, odnosno pojavi koja remeti odnose među ljudima i uopšte čovjekov društveni i individualni život.

Zločin kao pojam i tema je inspirisao mnoge velike mislioce i književnike, a u novije vrijeme ovaj pojam kao tema dominira u mnogim najgledanijim filmovima, a česta je tema i u sredstvima masovnih komunikacija, kako u štampanim tako i elektronskim medijima.

Fenomen kriminaliteta je prisutan i u današnjem društvu, on je jedna od najkarakterističnijih pojava i naše civilizacije. Moglo bi se reći da se u najnovije vrijeme javlja u zabrinjavajućim formama i da kod ljudi izaziva zabrinjavajući stepen osjećanja ugroženosti i straha, koji sa porastom kriminaliteta različitog oblika sve više raste i približava se strahu od ratnih kataklizmi.

Za izučavanje kriminologije neophodno je prvenstveno odrediti njen pojam i predmet njenog izučavanja, što predstavlja metodološki postupak za proučavanje svake nauke. Određivanje i definisanje tih pojmova osnovni su preduslovi za konstituisanje i formiranje jedne nauke u samostalnu teorijsku disciplinu koja se razlikuje od drugih. Pored predmeta i metoda, neki autori za formiranje i konstituisanje jedne naučne discipline u samostalnu nauku, opravdano ističu i njenu svrhu odnosno cilj i naziv.

Kao što je naglašeno, mišljenja o pojmu kriminologije su veoma različita i zavise od osnovnog teorijskog opredjeljenja svakog autora. U tom smislu se često

ističe da ima onoliko koncepcija pojma kriminologije koliko ima i samih kriminologa. U zavisnosti od gledišta i njihovog pristupa u određivanju sadržaja predmeta i metoda kojim se ova nauka koristi, zatim stepena njene samostalnosti, kao i drugih pitanja ove naučne discipline, sve te dosta različite definicije o pojmu kriminologije uglavnom se mogu svrstati u dvije osnovne kategorije, u užu i širu.

a) Uži pojam kriminologije. Kriminologija u tradicionalnom, klasičnom smislu ograničena je empirijskim izučavanjem krivičnog djela i ličnosti njegovog učinioca. Za pristalice ovog shvatanja cilj kriminologije je izučavanje etiologije i fenomenologije kriminaliteta kao masovne i/ili individualne pojave. Dakle, prema užem shvatanju kriminologija je nauka koja se bavi proučavanjem faktora i mehanizama kriminalnog ponašanja. Najkraće, kriminologija je nauka o deliktu i delikventu, nauka koja empirijski izučava zločin i ličnost izvršioca. Pristalice ovog shvatanja su mnogi poznati kriminolozi i krivičari, kao što su: R. Garofalo, E. Dirken, Lombroso, Exner, Mezger, Pinatel, Kaufman i mnogi drugi.

b) Širi pojam kriminologije: Jedan broj kriminologa je kritičan prema užem definisanju ističući da takva koncepcija pojma kriminologije nije prihvatljiva, jer suviše ograničava ovu naučnu disciplinu. Pristalice šire koncepcije uglavnom kriminologiju određuju kao nauku koja, pored izučavanja kriminaliteta u užem smislu, izučava i sve ostale oblike prestupnog i devijantnog ponašanja, zatim sistem državnih mjera i mehanizama za sprečavanje i kontrolu prestupnog ponašanja, uključujući organizaciju i rad pravosudnih i policijskih organa i ustanova za izvršenje krivičnih sankcija. Unutar ove koncepcije ima više shvatanja i orijentacija pa je stoga dosta teško izvršiti preciznu i jasnu sistematizaciju različitih gledišta.

Već je E. Ferri istakao gledište da je kriminologija, odnosno kriminalna sociologija genusni pojam za sve krivične nauke, uključujući i krivično pravo. Kod nas je takvo stanovište zastupao Živanović, a od novijih kriminologa Stanciu i Szabo. Ovakvo stanovište o pojmu kriminologije dominiralo je i na Prvom međunarodnom kongresu za kriminologiju u Rimu 1938. godine. Na sličan način

širinu ove koncepcije demonstrira i opredjeljenje koje daju Saderland i Kresi (Sutherland i Cressey) koji u predmet izučavanja kriminologije uključuju i "procesе i nastanak zakona, povredu zakona i reakcije na povredu zakona" (G. Kaiser). Prema Kajzeru Ginteru kriminologija je sistematizovana cjelina naučnih saznanja o zločinu, prekršiocima prava, negativnim društvenim odstupanjima i kontroli tih ponašanja" Slična shvatanja imaju i mnogi drugi kriminolozi, kao što su pripadnici "austrijske enciklopedijske škole", Grassberger, H. Gross, Seelig (Zelig), zatim poznati kriminolog i po mnogima prvi viktimolog Hans v. Henting, kao i Midendorf (Middendorff), koji uglavnom kriminologiju definišu kao nauku o zločinu i njegovom suzbijanju. Prema Šnajderu (Schneider) kriminologija je humana i socijalna nauka koja empirijski istražuje individualne i društvene procese kriminalizacije i dekriminalizacije i svoja saznanja kao preporuke predaje zakonodavcu i onima koji primjenjuju zakon.¹

Šira koncepcija kriminologije bila je vladajuća i kod većine kriminologa iz bivših socijalističkih zemalja. Tako su sovjetski kriminolozi ovu naučnu disciplinu uglavnom definisali kao (socijalističku) nauku o prestupništvu, njegovom stanju, strukturi, dinamici, uzrocima i uslovima njegovog javljanja, ličnosti prestupnika, kao i putevima i sredstvima njegovog sprečavanja. Slično gledište susrećemo i u udžbenicima kriminologije drugih nekadašnjih socijalističkih zemalja.

U našoj domaćoj kriminološkoj literaturi zastupljeno je i jedno i drugo određivanje ove discipline, odnosno i uža i šira koncepcija kriminologije. Već smo vidjeli kako je određivao pojam kriminologije Živanović. Naš najpoznatiji kriminolog M. Milutinović kriminologiju definiše kao kompleksnu nauku o kriminalitetu koja se bavi pitanjem javnih oblika, strukture i razvoja kriminalnog ponašanja (fenomenologija), uzroka i uslova kriminalnog ponašanja, tj. kako dolazi do kriminaliteta kao pojedinačnog ponašanja, masovne društvene pojave (opšti uzroci - korijeni kriminaliteta i kriminogeni faktori). Prije njega, J. Tahović kriminologiju određuje kao nauku koja obuhvata cjelokupno proučavanje kriminaliteta u koje

¹ V. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V: Osnovi kriminologije, Niš, 1992., s. 3.

ulazi kako sociološko, tako i biološko, odnosno kriminalno-političko učenje o kriminalitetu.

Analizirajući psihološka objašnjenja u kriminologiji M. Aćimović kriminologiju određuje kao nauku o kriminalitetu kao pojedinačnoj, masovnoj i društvenoj pojavi. Prema V. Pešiću kriminologija je naučna disciplina interdisciplinarnog i multimetodološkog karaktera koja se bavi proučavanjem uzroka prestupništva kao društvene pojave u cilju njegovog sprečavanja i suzbijanja. R. Mladenović-Kupčević smatra da je kriminologija sintetička i samostalna nauka koja, koristeći se saznanjima i naučnim dostignućima drugin nauka, proučava kriminalitet kao društvenu pojavu, te krivično djelo i ličnost učinioca kao pojedinačnu pojavu s ciljem njihovog naučnog objašnjenja i što uspješnijeg suzbijanja. Konstantinović, Nikolić kriminologiju definišu kao samostalnu, teorijsko-empirijsku, interdisciplinarnu društvenu nauku o fenomenološkim karakteristikama i uzrocima kriminaliteta kao masovne društvene pojave i kriminalnog ponašanja kao pojedinačne pojave, sa ciljem njegovog objašnjenja i suzbijanja. Đ. Ignjatović kriminologiju vidi kao samostalnu nauku koja, koristeći saznanja i istraživačke postupke nauka o čovjeku i društvu, empirijski proučava kriminalni fenomen, tj. zločin, njegovog izvršioca i žrtvu, kriminalitet i način na koji društvo reaguje na kriminalno ponašanje.

U današnje vrijeme u kriminološkoj literaturi preovlađuje šira koncepcija kriminologije, a time i šire poimanje predmeta njenog izučavanja. Takvo shvatanje uticalo je na pojavu i razvoj novih tendencija u ovoj nauci. Pod tim se prvenstveno misli na pojavu radikalne kriminologije i interakcionizma i etiketiranja, koji se kao novi pravci javljaju između šezdesetih i sedamdesetih godina 20. vijeka. To je dovelo do otvaranja novih oblasti izučavanja i istraživanja kao što je primijenjena kriminologija i viktimologija. Pored toga, vladajuće je gledište u savremenoj literaturi da je kriminologija empirijska nauka koja u značajnoj mjeri predstavlja samostalnu, odnosno autonomnu disciplinu.